

конце XIX – начале XX вв. Впервые в истории литературы крымскотатарской диаспоры Румынии, Мемет Ниязи начал дискуссию о роли образования, о роли преподавателя и ученика в школе, о социальной ответственности общества перед молодым поколением. В этом смысле именно Мемет Ниязи оказался пионером, который изменил стиль крымскотатарской литературы зарубежья, существенно расширил диапазон обсуждаемых в художественной и публицистической литературе тем, и вывел литературу крымскотатарской диаспоры на качественно новый уровень.

Источники и литература:

1. Niyazi M. Dobruca Müsülman Taamim Maarif Cemiyetinin ilk konferansdır / M. Niyazi // Renkler. – Bukreş, 1992. – С. 170-177.
2. Niyazi M. İthafat / M. Niyazi. – İstanbul, 1912 – 100 с.
3. Niyazi M. Sağışab / M. Niyazi. – Bukreş, 1998. – 59 с.
4. Şahin İ. Kırım mecmuasında neşredilen Kırım konulu şiirler üzerine bir inceleme / İ. Şahin // Türk dünyası incelemeleri dergisi. – 1998. – № 2. – С. 173-191.
5. Vuap-Mokanu Ş. Memet Niyazi / Ş. Vuap-Mokanu // Renkler – Bukreş, 1992. – С. 163-165.
6. Vuap-Mokanu Ş., Memet Niyazi'nin "İthafat" cıyıntığı / Ş. Vuap-Mokanu // Renkler – Bukreş, 1989. – С. 128-135.
7. Vuap-Mocanu Ş. Milli şairimiz Mehmet Niyazi hakkında yeni bildireler / Ş. Vuap-Mokanu // 75 de ani de la moartea lui Mehmet Niyazi. – Köstence, 2006. – С. 46-56.
8. Аблаев Э. Исмаил Гаспринский – гуманист, просветитель, педагог / Э. Аблаев. – Симферополь, 2007. – 136 с.
9. Алиев Ю. Литература крымского зарубежья: некоторые размышления / Ю. Алиев. – Симферополь, 2007. – 56 с.
10. Къуртумеров Э. Иджреттеки эдебиятымыз тарихына къыскъа бир назар / Э. Къуртумеров // Ыылдыз. – 2005. – № 6. – С. 129-135.
11. Къырымтатар иджрет эдебияты / под рук.: Э. Э. Къуртумерова, Т. Б. Усеинова, А. М. Харахады. – Симферополь, 2002. – 256 с.
12. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. – Симферополь, 2001. – 640 с.

Монахова Т.В.

УДК 81'16:7.038.6

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ТАКТИКИ ТЕКСТОТВОРЕННЯ

«Називання – чи не єдина істинно людська прерогатива. Саме людині довірив Бог називати всю створену живність: усіх тварин, і всіх птахів небесних, і всіляку «іншу морську сволоту»...» [1, с. 77]. Цим епіграфом з твору Юрія Іздрика «Take» починаємо розмову про реалізацію постмодерністської стратегії текстотворення в українській мові.

Постмодернізм у теорії текстотворення – це третя стратегія, що замикає ланцюг: народництво – модернізм – постмодернізм. У межах мовної стратегії постмодернізму можна виділити різноманітні тактики: мовна гра як домінанта, іронія, інтертекстуальність, мова інтернету тощо. Але завданнями цієї статті є розгляд особливостей називання і певних тенденцій побудови дискурсу тактиками постмодернізму.

Актуальність цієї розвідки зумовлена активним розвитком лінгвістики тексту й потребою нових підходів до визначення типів текстів і дискурсів. Об'єктом дослідження є постмодерністська стратегія текстотворення в українській мові, а предметом – деякі з основних тактик цієї стратегії. Мета роботи – виявити суто лінгвістичні прикмети постмодерністської стратегії текстотворення.

Слово традиційно вважають основною одиницею мови в більшості європейських лінгвістичних вчень. Переважна кількість лінгвістичних описів зорієнтована на слово. Інші одиниці мови породжуються завдяки процедурам розкладу слів або їх комбінування. Повторюємо, це традиційний усталений погляд на слово, який можна піддавати сумніву, говорячи, скажімо, про семантику морфем тощо.

Лексикалізація – це вираження поняття в мові за допомогою окремого слова. Лексика, таким чином, здійснює членування зовнішнього світу й відображає це. Слово як предмет дослідження можна розглядати у два способи: слово, вжите в процесі комунікації, і слово як елемент мовної системи. Цікавими для дослідника є також способи переходу слова з мовлення до мови, тобто кодифікація, занесення узуальної мовленнєвої одиниці до загального складу літературної мови шляхом фіксування у словниках, граматиках та іншій довідковій лінгвістичній літературі. Відстежити зміну статусу вживаної лексичної одиниці в ланцюгу «оказіоналізм» – «регіоналізм» – «узус» – «літературна мова» – третє завдання науки про слово.

Серед методик, що допомагають виявити семантику слова, активно вживаними є: *компонентний аналіз* – процедура розкладення смислів на простіші складники, яких існує певна кількість, бо вони є далі неподільними; *тлумачення* – будь-яке семантичне представлення слова, це найдавніший і найтрадиційніший метод вивчення семантики; *виявлення семантичної валентності* – здатності вступати в семантичні відношення з іншими словами; *конотація, або семантична асоціація*, – вивчення додаткових елементів значення певного типу, експресивних, стилістичних, оцінних тощо; *когнітивна семантика*, що вивчає прототипи, центр і периферію значення тощо.

Непряний спосіб називання об'єкта завжди привертає увагу й викликає питання, чому об'єкт не названо прямо. Реципієнт розуміє, що з певних причин вживають переносне значення. Найчастіше

причиною переназивання є відповідне ставлення мовця до предмета мовлення. «Ці стратегії ніколи не бувають нейтральними: навіть неусвідомлений вибір на користь усталеного значення робить внесок у підтримування цього значення й натуралізованої панівної ідеології, яку воно втілює. Проте більший інтерес дослідників привертають стратегії *переназивання* [rewording, relexicalization], свідомо спрямовані на зміну усталеного чи поширеного представлення з певною ідеологічною метою, яку їх систематичне застосування дає змогу виявити. Мовці вдаються або до творення *неологізмів*, тобто нових слів (нерідко нових тільки для їхньої мови, але вживаних в іншій, як-от *офіс* чи *дискурс*), або до вживання щодо певного предмета чи явища одного зі слів, зазвичай уживаних щодо інших. Як приклад другої стратегії можна назвати спробу Віктора Ющенка під час перебування в опозиції змінити сприйняття установи під назвою *Адміністрація Президента України*, називаючи її *канцелярією* і таким чином указуючи на її суто технічну, а не політичну роль, та оскаржуючи намагання тодішнього керівника установи Віктора Медведчука утвердитись як легітимний політичний діяч» [3, с.70].

Часто також причиною переназивання є етикет і намагання уникнути повторів і тавтології.

Оскільки значення слів можуть становити доволі складні й розгалужені структури, щодо них вживають термін *семантична сітка*. Семантичною сіткою називають структуру значень, пов'язаних між собою різноманітними відношеннями. Найбільш важливими є метафоричні та метонімічні перенесення значень. *Метафорою* називають вживання слова стосовно нового для нього позамовного об'єкта, схожого зі старим денотатом. У цьому разі говорять про перенесення найменування одного об'єкта на інший за схожістю. *Метонімією* називається вживання слова стосовно до нового для нього позамовного об'єкта, схожого зі старим денотатом у часі й просторі чи такого, що втягнутий з ним в одну ситуацію. У цьому разі говорять про перенесення найменування одного об'єкта на інший за суміжністю [2, с. 129].

Метафора й метонімія не є інноваціями модернізму чи постмодернізму. Ці способи перенесення значень були описані й детально розроблені ще за часів античних еллінських риторик. Актуальністю вивчення цих тропів і до сьогодні є той факт, що, зберігаючи традиційні механізми й закономірності перенесення значень, з кожною новою культурно-соціальною епохою метафора й метонімія наповнюються новими семантичними інгредієнтами. Народницька метафора буде мати інше наповнення, ніж модерністська чи постмодерністська.

Спробуємо виявити специфічні постмодерністські тактики текстотворення.

1) Першу ознаку сформулював відомий український письменник-постмодерніст Юрій Іздрик у своєму творі «Таке»: «**Використання саме медичної термінології в сферах, далеких від медицини**, перетворилося на загальноживану практику з появою фрейдизму та похідних від нього колоквиальних дисциплін. Там, де раніше говорилося про «честь», «наполегливість», «пунктуальність», заговорили про неврози, маніпулювання, паранозу. На зміну словам «сором'язливість», «героїзм», «завзятість» прийшли поняття на кшталт «комплекси», «підсвідоме», чи «анальний вау-фактор». Під материнською опікою вбачаємо феномен *Віг-Ма*, під батьківською любов'ю – синдром *Humbert-Humbert*. Колишню «соціокультурну парадигму» називаємо психічним тлом. Літературу вивчаємо крізь фільтри шизоаналізу. Мистецтво продають гомеопати. Геополітикою опікуються ветеринари. Ет, як то кажуть, цетера» [1, с. 81]. У самому ж тексті художнього твору натрапляємо й на інші приклади: «І що таке правда? Калічна сповідь сліпуватого паралітика? Стенограма серця? Кардіограма думки?» [1, с. 5]. Додамо, що «медичну термінологію» доповнює тема тілесності: метафори сповнені фізіологічності, подекуди мають колорит бруталності: «Тобто сліпота – скупа плата за щедрий дар зору, очних яблук, повік, зіниць, вій, кришталіків, райдужки і те де» [1, с. 37].

2) **Дефініційність**. Користувачі постмодерністської тактики текстотворення часто вдаються до формулювання дефініцій. У цьому втілюється їхнє прагнення до переосмислення навколишньої дійсності й спробах віднайти нове глумачення, а, може, й нову номінацію наявним у світі реаліям. «Незаперечно одне: дуже часто, найчастіше (по суті – завжди) ми дуже приблизні й неточні в називанні, і ця неточність дорого коштує, через неї ми завжди – боржники трансценденту. Можливо, увесь так званий «містичний шар буття»: усі ці карми, чакри, фантоми, енергії, астрали, екзоти, екзотерія, ритуали, ініціації, прокляття, вроки, вуду, інкуби-суккуби, замовляння, неприкаяні душі тощо – лише тіні недоречних назв. Мста невпізнаних фрагментів дійсності. Капризування номінацій. Блуд, що перетворюється на blood» [1, с. 79]. Часто дефініції оформлені у вигляді метафор, наприклад, у Іздрика знаходимо: «Приватні стосунки не передбачають жодного «нства». Оприлюднені приватні стосунки – це не інтим, це – порнографія» [1, с. 9]. Зауважимо, що дифеніціювання притаманне не тільки представникам постмодерністської стратегії текстотворення. Народники також надають приклади визначень. Та й самі постмодерністи не завжди продукують суто постмодерністські визначення, часто вживаючи традиційну риторіку: «Що таке зло? Все, що пригнічує в людині бажання сили, жадання влади і, зрештою, саму силу» [Іздрик – с. 9]; «Що таке добро? Все, що походить від слабкості» [1, с. 9].

3) Постмодерністська стратегія текстотворення часто ставить собі на мені епатаж, привертання уваги, суспільний виклик тощо. Часто ця стратегія реалізується у мові ЗМІ, покликаний формувати громадську думку й впливати на реципієнтів. Володимир Кулик знаходить ще один прийом, який можна вважати черговою тактикою стратегії постмодернізму: «Ще одним явищем, яке привертає увагу аналітика, є **надмірне називання** [overwording, overlexicalization], тобто вживання в одному тексті багатьох різних, більш чи менш синонімічних слів для близьких значень. Деякі науковці тлумачать таку «щільну» лексикалізацію певної ділянки як вияв посиленої уваги до неї з боку мовця й/або його групи, зумовленої особливостями їхньої ідеології. Розглядаючи це як одну з імовірних причин уживання різних слів для

близьких значень, я водночас уважаю, що воно може бути зумовлене й прагненням мовця уникнути частого повторення тих самих слів, *тавтології*. На мою думку, це прагнення (яке є виявом певного уявлення про красу мови, тобто однієї з мовних ідеологій) в українській мові далеко більшою мірою, ніж в англійській, впливає на конвенції багатьох письмових і навіть усних дискурсів, зокрема медійного [3, с. 70–71].

4) Четвертий аспект називання виходить за межі слова на інший мовний рівень – текстовий. Якщо розглядати текст як найбільшу одиницю мовлення, яка визначається як об'єднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, ключовими якими є зв'язність і цільність, відзначаємо якісні зрушення постмодерністського тексту. Йдеться про **деформацію** основного критерію текстуальності – **зв'язності**. Поняття зв'язності ґрунтується на структурних особливостях тексту. Інший критерій – цільність, що означає єдину функціональну спрямованість тексту. Повідомлення, збудовані відповідно до модерністської стратегії текстотворення відзначаються умовною цільністю і відносною зв'язністю. Якщо використати замість терміна «зв'язність» широко вживані в аналізі дискурсу терміни «когезія» [cohesion] і «когерентність» [coherence], то своєрідність внутрішньої, тобто структурної, і зовнішньої, тобто прагматичної, зв'язності в постмодерністському дискурсі можна описати докладніше. Когезією називається зв'язок елементів тексту, за якої інтерпретація одних елементів тексту залежить від інших. Когерентністю називається зв'язність, що привноситься чимось зовнішнім стосовно тексту, передовсім знаннями його адресата. На підґрунті цих знань адресат може конструювати певні очікування й добудовувати зв'язки, відсутні в тексті в явному вигляді [2, с. 219].

Якщо основними засобами когезії є лексичні й семантичні повтори, то в постмодерністському дискурсі часто непросто відшукати навіть кореферентність, тобто таке відношення між іменниковими групами, що означають ті самі об'єкти. Міжфразові відношення у досліджуваних текстах характеризуються порушенням міжфразових зв'язків. Якщо в народницьких і модерністських текстах присутня особливість, що виходить із когезії та когерентності й має назву «очікування адресата» чи «горизонт очікування», тобто існує ланцюг передбачуваних текстових елементів, коли слухач / читач може визначити наперед наступний фрагмент тексту відповідно до семантичних зв'язків у цьому тексті, передбачити, про що йтиметься далі, то в постмодерністських текстах простежуємо свідомий намір адресанта обманути очікування адресата, епатувати непередбачуваністю плину думки (швидше – коротких, не зв'язних між собою думок), перетворити таким чином текст на відносно об'єднану колекцію висловлювань:

«Я бажаю тихо звітувати гербаріям. Я зав'язую вживати займенник «я». Протикаю барабанні перетинки джезроталу. Здираю афіші голосних приголосних, змиваю графіті глухих голосних – і в дупло білочки! І в місячну зозульку скраю! І тихо, ша...» [1, с. 14].

Зрозуміло, що названі вище чотири постмодерністські тактики не вичерпують всього інструментарію цієї стратегії текстотворення, тож розмова про решту тактик і прийомів постмодернізму в мові становить перспективу дослідження. Адже постмодерністи свідомі свого прагнення експериментувати зі словом: «здатність і право називати – не лише в ексклюзиві Господнього всевладдя, але й у природі Його сутності: згадаймо «спочатку було Слово». Про пандиктат цього – з великої літери – «Слова» час від часу, з подиву гідною регулярністю згадують філософи, от і в наш час вони з виглядом першовідкривачів правлять про трансцендентальну первинність письма щодо мови. Подібні псевдовідкриття завжди уможливаються в моменти, коли загальноприйняті поняття, назви й дефініції старіють, зношуються, обростають додатковими значеннями, каламутніють від неправильного вжитку й набирають невизначеності аж до повної втрати сенсу. Тоді верткі спудеї оновлюють лексикон і проголошують початок нової філософії (хоч ніби, як може бути новим щось таке, чого насправді не існує?)» [1, с. 78].

Джерела та література:

1. Издрик Ю. Р. Таке / Ю. Р. Издрик. – Харків : ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2009. – 268 с.
2. Кронгауз М. А. Семантика : учеб. для студ. лингв. фак. высш. учеб. зав. / М. А. Кронгауз. – 20-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-кий центр «Академия», 2005. – 325 с.
3. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / В. Кулик. – К. : Критика, 2010. – 655 с.